

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

4067

281.6

7-28

4. Hughes

1860

2010

1

47

Պ Ա Տ Ա Ս Ի Ա Ն Ի

Կ Ա Ր Ե Ի Ո Ր Հ Ա Ր Ց Մ Ա Ն Ն

Ն Ո Ր Ի Ն Բ Ր Ի Տ Ա Ն Ա Վ Ա Ն Վ Ե Հ Ա Փ Ա Ռ Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

Վ Ա Ս Ե Մ Ա Փ Ա Յ Լ Դ Ե Ս Պ Ա Ն Ի Ն

Թ Է « Լ ր ւ աս ւ օ ր շ ական Հ ա յ Ե ր ր Բ օ ղ ք ք ան ան Ե ր և ն ց հ ե ո Վ ր Խ աս ան
ե ա յ կ ր հ ամ ար ք Ի ն » :
Ս Ը ր Հ Ե Ն Ի Ի Դ Ո Ւ Լ Վ Ը ր Ե Ռ Ե Ս Ի Պ Ա Ց Ի Լ Կ Ի Ն Հ Ա Ց Ո Ց Ե

Տ ր ք Կ Ի Ա

47

Ի Կ Ո Ս Տ Ա Ն Դ Ե Ն Ո Ւ Պ Օ Լ Ի Ս

Ի Ղ Ա Ա Ա Թ Ի Ա , Ի Տ Պ Ա Ր Ա Ն Ի Ց Ե Մ Ի Ի Հ Ե Ն Տ Ի Ս Ե Ա Ն

- 1860 -

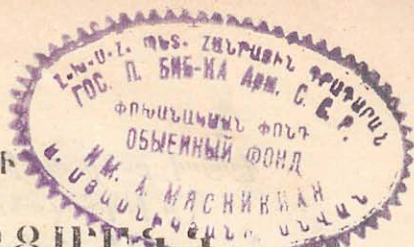
281-6
Պ-28

78174 - web

1291-87

281.6

7-28

Պ Ա Տ Ա Ս Ի Ա Ն Ի

Կ Ա Ր Ե Ի ՈՐ Հ Ա Ր Ց Ա Ն Ե Ն

ՆՈՐԻՆ ԲՐԻՏԱՆԱԿԱՆ ՎԵՀԱՓԱՌՈՒԹԵԱՆ

ՎՍԵՄԱՓԱՅԼ ԴԵՍՊԱՆԻՆ

ԹԷ « Լուսաւորչական Հայերը՝ Բողոքականներն իրենց հետ Քրիստոնեայ կը համարին » :

ԱՐ ՀԵՆՐԻ ՊՈՒԼՍԵՐ ԱՌ Ս. ՊԵՏՐՍԲՐԵՆ ՀԱՅՈՑ

ՍՕՏԵՐՍ Պալատի մէջ Բողոքական Հայ ննջեցեալի մը՝ նոյն Թաղին ազգային գերեզմանատանը մէջ Թաղուհերուն պատճառաւ , Լուսաւորչական և Բողոքական Հայոց մէջ ծագած կռիւն , ամեն պարագայներով ազգային լրագիրներու մէջ պատմուած է :

Այս գէպքին առթիւը կրտսանդնուպօլիս գրուուած Լինգլիոյ Վսեմախայլ Գեոպանին՝ մեր Սրբազան Պատրիարք Հօրը գրած նամակն և անոր տրուած պատասխանն ալ ազգային լրագիրներու մէջ հրատարակուեցան :

Թէպէտ աս երկու պաշտօնական գրութիւններուն իմաստն՝ արդէն ամենուն ծանօթ է , և այս գէպքին վրայով ազգային լրագիրներն ալ արդէն քանի մը յօդուածներ հրատարակեցին , բայց և այն պէս կը կարծենք թէ մեղի ալ , իբրև ազգային անդամի մը , ներելի է այս համառօտ գրութեամբ , մասնաւոր կերպով յիշեալ երկու պաշտօնական գրութեանց առաջինին , այսինքն Վսեմախայլ Գեոպանին նամակին

վըայով քանի մը խորհրդածութիւններ յաւելուլ :

Աս խորհրդածութիւններն բրած ատեննիս, մեր նպատակն է, ճշմարտասէր ոգիներու յատուկ եղած ծանրութեամբն ու հանդարտութեամբը, ասկաւին շատ աչքերէ քողի տակ ծածկուած մնածաց քանի մը իրողութիւններ երևան հանել, որ ոչ միայն դեռ ոմանց՝ ան դէպքին արտաքին երևոյթքը յառաջ քշելով Ազգին վըայ բրած յարձակումներնուն պատճառը, գտնէ մեր կողմանէ վերցուցած ըլլանք, այլ և յիշեալ դեպքանական գրութեան բովանդակած սկզբունքներուն՝ Հայոց Ազգին սկզբանը հետ նրջափ նոյնատեսակ ըլլալն հասկցուի :

Ախ սա կ'ըսենք թէ՛ Վեսպանին նամակը, ինչպէս քիչ մը ետքը պիտի բացատրենք, ոչ միայն Քրիստոնէութեան էութեանը, այլ և Արևելքի Քրիստոնէից ներկայ պարագայներուն խիստ յարմար եղող ան բարձր ոգին կը յայտնէ, որուն զօրութիւնը՝ երանի թէ՛ ոչ միայն Արևելքի այլ և Արևմուտքի ու բոլոր փեղեղքի Քրիստոնեաներն ալ ճանչցած ըլլային :

Խօսքերնիս յիշեալ նամակին սա վերջին պարբերութեանը համար է. « Ձեր Բարձր Սրբազնութեան պարտքն ըլլալով », կ'ըսէ Պատրիարքին, « ձեր իմաստուն խրատներովն առաջնորդել ձեր կրօնակցաց մտքին ու վարմունքին, և ձեր բարձր դիրքովք՝ մեր Տիրոջը պատուիրանքներուն հետեւելու դաւանութիւնն ունեցող Արևելեցւոց մը գլուխը գտնուելով, ձեզի կ'իյնայ նախապաշարմունքները փարատել, ատելութիւններն հանդարտեցունել և սիրաները բարձրացունել, որպէս զի, թէ ձեր Արևելեցւոյն և թէ ուրիշ Արևմտարանական Արևելեցւոյն »

38 զեցեաց Քրիստոնեացիները՝ իբար Քրիստոնեաց ճանը
 39 նան , թէ՛ իրենց կենդանութեան ժամանակը և
 40 թէ՛ մահուանէ ետև , և այս դժբաղդ և ան-
 41 արժան վարմունքը՝ որ պատժոց արժանի էր , ու-
 42 ըիշ տեղերու օրինակ չըլլայ , բաժնելով զանոնք՝
 43 որ միացեալ պէտք էր ըլլային , և գժտութիւն տա-
 44 թածելով ու կռիւ գրգռելով այնպիսի ժողովրդոց
 45 մէջ՝ որոնք հաստատարապէս մի և նոյն խաղաղութեան ու ողոր-
 46 մութեան Աստուծոյ կը ճանչնան :

Հայոց Ազգին ընտիր և լուսաւորեալ մասին
 աս կէտին նկատմամբ ունեցած զգացումներնուն
 թարգման ըլլալով , կ'ըսենք թէ Անգղիական ան մեծ
 Ազգին Երևեցուցէն ասանկ բացատրութիւն մը լը-
 սենիս մեղի այնչափ աւելի սիրելի է , որչափ որ ա-
 նոր մէջ պարունակուածը՝ բարձր ու մեր գաղափա-
 րին և զգացմանը ճշտիւ պատասխանող ճշմարտու-
 թիւն մըն է : Ասոր տպացոյցը ետքը պիտի տանք :

Ա՛յ՛ Երեւելքի Քրիստոնեացիներուն , և , ըստ
 մեզ , ինչպէս ըսինք , բոլոր աշխարհիս Քրիստոնեա-
 ներուն ուշագրութիւնը գրաւելու արժանի սկզբ-
 բունքը հիմ գնելով , նամակին ուրիշ մասերուն վը-
 ժոյց մեր խորհրդածութիւնը յառաջ տանինք :

Վեսպանը՝ վերայիշեալ սկզբունքն իր նամակին
 վերջի պարբերութեանը մէջ իբրեւ եզրակացու-
 թիւն գնելէն յառաջ , Պալատի անցքին համար մե-
 զի քանի մը յանդիմանական խրատներ ըրած է :

Վեսպանին յանդիմանութիւններն եղածէն շատ
 աւելի խիտա ալ ըլլային , տակաւին անոր շնորհա-
 կալ ըլլալու պարտական էինք . քանզի չէնք տարա-
 կուսիր ըսելու թէ Ալբրտական մեծ Տէրութեանց

պաշտօնական անձերէ մեզի ուղղուած յանդիմանութիւններն անգամ, Ղեսպանին ըրած ակնարկութեանն համեմատ, ան կառավարութիւններուն Վրեւելքի Քրիստոնէից ունեցած համակրութեանը յայտնի ապացոյցներ են :

Բայց որչափ որ ան յանդիմանութիւններուն ոգին մեր յարգանացն արժանի է, և ինքնին առնելով՝ անոնք ալ ըստ մեզ մէյմէկ ճշմարտութիւններ են, սակայն ճշմարտութեան սէրը՝ մեզ պաշտպանելու պարտաւորութիւնն իս՝ Քրիստոնէաց Ազգերու մեզ ճանչցունելու հարկը՝ և վերջապէս մեր դիտակցութիւնը՝ կ'ստիպեն մեզ ըսելու, թէ աս և ատոնց նման մեղադրութիւնները Հայոց Ազգին համար արդար չեն, եթէ ճշմարիտ է թէ ժողովուրդի մը մէջ մասնաւոր կամ տեղական դէպքեր՝ որոնք երեւոյթով որչափ մեղադրելի ալ ըլլան ընդհանրութեան պատասխանատուութեանը տակ չեն լինար, և նոյն ընդհանրութեան վաղեմի և դրէթէ անոր էութեանը մէկ գլխաւոր տարրը կազմող սկզբունքը չեն կրնար փոխել :

Եւ Հայոց Ազգն՝ ինքն իրեն հակասական եղած չերեւնարու համար, կամ մանաւանդ զինք այնպիսի երեւցունել ուղղութիւններուն նենգաւորութիւնը ճանչցունելու համար, կ'ուզէ որ մինչև անգամ ատանկ մեղադրելի երևոյթ ունեցող մասնաւոր դէպքերուն ինչ ոգիէ յառաջ գալն հասկցուի :

Ղեսպանն իր նամակին առջի տողերուն մէջ Պալատի թաղման անցքը « անցեալ օր Քրիստոնէաց » եղբօր մը դիակին առջևը պատահած գայթակղա « կան դէպք » կոչելով, անոր « Հայոց Ազգին շնորհ

« ուսած գերեզմանատան մէջ թաղումը՝ 1 ուսուսոր-
 « չական դաւանանքէն եղող Հայ ամբօխէ մը աղաղակ-
 « ներով, գոռումներով և մինչև անգամ բռնու-
 « թեամբ մերժուեցաւ » ըսելով, իր մեծ ցաւը
 յայտնելէն ետքը, կը յաւելցունէ թէ « Այ ողբալի
 « գեպքին վրայ աւելի անոր համար կը ցաւիմ, որ
 « ինձի եկած տեղեկութիւններուն նայելով, ձեր
 « Ակեղեցւոյն քահանայներէն մէկը սուեր է գրժ-
 « բաղդարար սա աններողամտութեան առաջին օրի-
 « նակը, որն որ ընդհանրապէս Արեւելքի Քրիստո-
 « նէից անունը կրնայ կոտրել » :

Այժմէ ջենք սխալիր, սա խօսքերէն սա կը հասկցուի
 թէ, տարբեր դաւանութենէ եղող Քրիստոնեայ-
 ներն թաղման անգամ արժանի չհամարելու չափ
 խիստ՝ Հայոց վրայ տիրող կրօնամոլութեան կամ ան-
 ներողամտութեան ոգին եկեղեցական մը կը գրգռե-
 տարբեր դաւանութենէ Քրիստոնեայ եղբօր մը գի-
 կը Հայ գերեզմանատան մէջ թաղելէ արգիլելու .
 քահանային խրախոյսը Հայ ժողովուրդին մէկ մա-
 սին մէջ արձագանք գտնելով, յուզմամբ, աղմկով
 ու բռնութեամբ կը կատարուի Հայոց ձեռքովն ա-
 նանկ գործ մը, որն որ Հայոց համար նախատինք
 քլալէն զատ, Արեւելքի ուրիշ Քրիստոնեայ դա-
 ւանութիւններուն ալ անունը կրնայ կոտրել . անանկ
 որ սա գործով Հայերն իրաւամբ Աւրոսդական Ագ-
 գերու առջև իրենց համբաւը սեւցունելէն զատ,
 իրենց հետ մասնակցութիւն չունեցող շատ անմեղ-
 ներու համարմանը նուազելուն ալ անուղղակի պատ-
 ճառ եղած կ'ըլլան :

Արգարախոհ Ռեսպանը ասանկ դատաստան մը

չպիտի ընէր , եթէ Հայերն աղէկ ճանչցած , և ա-
սանկ դէպքերու պատճառ տուող պարագայներուն
տեղեկութիւն ունեցած ըլլար :

Արդ Պալատի թաղման անցքին նկատմամբ յիշ-
եալ խորհրդածութիւնն ընելէն ետքը , Արեւելքի
Քրիստոնէից վիճակին՝ Անգղիոյ Կառավարութեան
կարեկցութեանը ինչ բնաւորութիւն ունենալը կը
յայանէ ըսելով . « Կ'ուզեմ հոս գրով կրկնել Ձեր
» Բարձր Սրբազնութեան , ինչ որ անցած օր բանիւ
» բերանոյ ըսի , և կը բաղձամ որ աս Տէրութեան
» մէջ բնակեալ Յոյն , Հայ , Գաթալի ժողովուրդ-
» ներուն ամենն ալ իմանան : Այսինքն թէ Անգղիոյ
» Կառավարութիւնը՝ որուն Վեհապետն և Ազգին
» մեծագոյն մասը Բողոքական են , Օսմանեան հողը
» բնակեալ Քրիստոնէից վիճակին կարեկից եղած է :
» Ոչ բողոքականներուն ՚ի նպատտ խօսած է , ոչ Գա-
» թալիկներուն , ոչ Առսաւորչական Հայերուն և
» ոչ ուրիշն որ և իցէ Քրիստոնէաց դաւանութեան
» մը , այլ ամեն Քրիստոնէից միանգամայն ՚ի նպատտ
» խօսած է » :

Այս հատուածէն ետքը , ուր յայտնի կը տես-
նուի թէ Անգղիոյ Կառավարութեան՝ Արեւելքի
Քրիստոնէից նկատմամբ ցուցուցած վարմունքը՝ նա-
մակին՝ վերը յառաջ բերուած վերջի պարբերու-
թեանը մէջ Վեսպանին յայտնած սկզբունքին ար-
դիւնքն է , Վեսպանը խօսքը նորէն Հայոց ուղղե-
լով , սա հարցումները կ'ընէ . « Պէտք է » , կ'ըսէ ,
« բացայայտ կերպով գիտնալ թէ Առսաւորչական
» Հայերը կուզեն ընդունիլ աս համերաշխութիւնը ,
» Բողոքականներն իրենց հետ Քրիստոնէաց կը հա-

" մարին , կամ չէ նէ ընդ հակառակն զանոնք էապէս
 " իրենցմէ զատ , իրենցմէ ստորին և մինչև անգամ
 " մահուանէ ետև ալ որ այս աշխարհիս ամեն խլու
 " բուծիւնները կը հաւասարէ՝ իրենց քովը հանգ
 " չելու անկարող կը համարին : Ներեցէք ինձի ըսել
 " Ձեր Ռարձր Արբազնութեան , որ եթէ Ռողոբա
 " կանները ձեր դաւանանքէն եղող Քրիստոնէից
 " մէջ համակրութիւն չեն գտներ , մեր Ազգին ալ
 " շատ դժուար կ'ըլլայ համակրութիւն ունենալ ձե
 " ղի , և ներեցէք ինձի աւելցունել թէ աշխարհիս
 " ամեն կողմը գտնուող Ռողոբականներուն ալ շատ
 " դժուար կ'ըլլայ եղբայրանալ սուտ եղբայրներու
 " հետ որ զիրենք կը մերժեն , զիրենք կը թշնամանեն
 " մինչև անգամ դադաղին առջև՝ ուր մարդկային
 " ամեն կիրքերը՝ բաց ՚ի սիրոյ կիրքէն , պէտք էր
 " լռէին " :

Ա երջապէս Ղեսպանին և անոր կառավարու
 թեանն՝ Արեւելքի Քրիստոնէից մէջ քրիստոնէա
 կան ներողամտութեան սկզբունքը տեսնելու փա
 փազին ընդհանուր Աւրոպական ըլլալը իմացունել
 ուղերով , կը յաւելու թէ , « Սխացեալ Նահան
 " գաց Ղեսպանը՝ որուն կառավարութիւնը խիստ
 " ընդհանուր և խիստ լուսաւորեալ ներողամտու
 " թեան մը օրինակ ցոյց կուտայ , ան ալ այս կերպով
 " խօսեցաւ մեր վերջին տեսակցութեանը մէջ : Հա
 " մոզուած եմ որ Ռուսիոյ , Շուէտի , Հոլանտայի
 " Տերութիւնները և Աւրոպայի Ռողոբական մասը
 " բոլորն ալ իմ այս խօսքերուս արձագանք պիտի ըլլան :
 " Կը համարձակիմ անգամ ըսելու որ Վաթօյիկ Ագ
 " գերն ալ որոց մէջ Վաղղիոյ ազնիւ Ագգն ամեն

« առթի մէջ իրեն արժանի կրօնական ազատամու-
 « թիւն մը կը ցուցնէ ինձմէ պակաս սոսկումով չպիտի
 « տեսնեն այս նորկաղի և բրիստոնէական ոգւոյն ան-
 « պատուութիւն բերող տեսարանին պատմութիւնը ,
 « որ այս վերջին օրերս ցոյց արուեցաւ հասարակու-
 « թեան՝ Սահմանական Սայրաքաղաքի մը մէջ » :

Հիմա ասոնց ամեն մէկուն պատասխանին դա-
 լով կ'ըսենք : Բայց նախ կ'ուզենք որ աղէկ հասկըց-
 աւի թէ մեր առարկութիւնները՝ նամակին ամեն
 մէկ պարբերութեանը , նա՛ ամեն մէկ բառին ան-
 գամ , ինքնին՝ անոնց վերաբերութիւն տալ ու գ-
 ուած առարկայէն անխախտ , բացատրած իրողու-
 թիւններուն համար չէ , այլ ան իրողութիւնները
 մեր վրայ տեսնել կարծուելուն և անոնց պարունա-
 կած ճշմարտութիւնը մեզի մերձեցունելու եղած
 գիտմանը համար է : Այս աւելի յայտնի ըսենք , ան
 գիտողութիւնները որչափ ինքնին ճշմարտ ալ են ,
 մեզի հետ բան չունին . մենք անոնք մեր Այկեղեց-
 ւոյն ոգւոյն հետ համաձայն տեսնելով ուրախ ըլ-
 լալէն զատ ընելիք բան մը չունինք . և եթէ ընելիք
 բան մ'ունինք , անոնց գործադրութեանը մեզի
 նկատմամբ կատարուիլը խնդրելն է :

Արդարեւ Պալատի թաղման անցքին արտաքին
 երեւոյթը՝ մեր ժողովուրդին ամեն շարժմանը մէջ
 վերջին աստիճան ծանրութիւն ու հանդարտու-
 թիւն պահանջող , չըսենք թէ մեր սամկին անգամ
 ամեն գործքերը կատարելութեան ու խոհեմու-
 թեան կորզանէն (հաթիֆէն) անցած տեսնել ուզող
 քանի մը իխտա դասաւորներու ու զածին պէս չէր :
 Թէպէտ ՚ի սեր ճշմարտութեան պարտաւոր ենք

ըսելու թէ ատեն ատեն աս և ուրիշ ասոր նման աններողամտութեան երեւոյթ ունեցող ցոյցեր ընելու մեր ժողովուրդին շատ արդար պատճառներ տրուած են, բայց և այնպէս կ'ըսենք թէ Ազգին ընդհանրութիւնը և անիկայ ներկայացուցող իշխանութիւնը, որ հոգեւոր և ըստ մասին մարմնաւոր է, ատանկ դէպքեր ոչ միայն չ'ուզէր, այլ և անոնց վրայ կը ցաւի այնչափ աւելի, որչափ կը տեսնէ թէ Ազգը իր ներկայ գիրքին մէջ այնպէս ենթակայ է զրկուելու մանաւանդ անոնցմէ, որոնք անկէ բացարձակ ներողամտութիւն կը պահանջեն անոնց փոխադարձըն ընելու, որ անանկ ցոյցերու պատահիլն ալ անհրաժեշտ եղած է: Այլ եթէ, Վեսպանին արուած տեղեկութեանը պէս, Պալատի յուզմունքն եկեղեցականի մը խրախոյստմն եղած ալ ըլլայ, տակաւին Ազգին ընդհանրութիւնն և անոր գլուխը՝ անոր հետեւանքներուն համար պատասխանատու չեն:

Այս ըսածնուս անհակառակելի սպասոյց է Պատրիարքին՝ դեռ կիրքերը չսաստիպած ննջեցեալը՝ արդէն բողոքական դաւանութենէ եզրղ Հայեր թաղելու սովորութիւն եղած ուրիշ Հայ գերեզմանատան մը մէջ թաղելու ըրած առաջարկութիւնը, զոր Բողոքականը չընդունեցին:

Վիտենք որ հոս Բողոքականներն արդարացունելու համար պիտի ըսուի թէ, անոնք՝ Պալատի գերեզմանատան մէջ մեռելիին բացարձակապէս թաղել անոր համար կը պնդէին, որ իբրեւ ազգաւ Հայեր ազգային գերեզմանատանց վրայ իրաւունք ունէին, և անանցմէ ոմանք թաղ կոչուած գերեզմաններ ալ ունեցած են:

Աս տեսութեամբ խնդիրը կրօնական ըլլալէն գաղտնի չլով, պարզապէս իրաւանց սահմանին մէջ մտնելուն համար, Հայ Ռողոքականաց համար ներկայ պարագայներուն տակ ատանկ իրաւունքի մը ըլլալուն և չըլլալուն վրայ վիճել մեզի բոլորովին աւելորդ է, ըստ որում ատանկ խնդրոյ մը վերջին որոշումը ոչ թէ մեր և անոնց անանկ իրաւունք մը կայ կամ չկայ բսելէն, այլ օրինաւոր իշխանութեան մը վճռէն կախումն ունի, և իրօք ունեցաւ ալ:

Անք հոս մինակ սա կը հարցունենք թէ, եթէ Ռողոքական Հայերը՝ Հայ ըլլալնուն համար աղքատին գերեզմանատանց վրայ ունեցած իրաւունքներնուն վրայ վստահ, 'Իեսպաններու ու տեղական կառավարութեան միջամտութիւնը ստիպելու չափ քաջութիւն ունէին, ինչու համար Յոյն Ռողոքականներ թաղելու համար Յունաց գերեզմանատուններուն վրայ ունեցած իրաւունքին նոյն քաջութեամբ պահանջած չեն, այլ Յոյն Ռողոքականներու մարմիններն՝ բողոքականներու ստացուած եղած հողերու մէջ թաղած են. միթէ մինակ Հայոց գայնէ քաջութեամբ իրաւունք կը պահանջուի, և ուրիշ ազգերէ ոչ:

Իայց տես որ կրօնամոլ կամ աններողամիտ բամբասուած Հայերը, Աւրոպական տէրութեանց կարեկցութեանն անարժան, և ոչ միայն իրենց, այլև իրենցմէ անմեղ, բսել կ'ուզենք իրենցմէ ներողամիտ Քրիստոնեայներու համբաւը սևցունող Հայերը՝ խիստ շատ անգամ ներողամիտ եղած են, որ ոչ միայն իրենց հետ յետին աստիճան արհամարհոտ կերպով վարուող, իրենց ամենէն փափուկ զգացումներ

րուն՝ որ են կրօնքն և ազգայնութիւնը, շարունակ շարաշար հարուածներ տուող Բողոքական ազգակիցներն իրենց գերեզմանատուններուն մէջ թաղուին, այլ և անոնց ՚ի պատիւ և ապահովութեան համար իրենց Եկեղեցւոյն սպասաւորներն անգամ անոնց մեռելներուն յուղարկաւորութեանն առջեւէն ղրկած են :

Հիմա քիչ մը արդարասիրութեան զգացում ունեցող մաքերու դատաստանին առջևը կը դնենք աս խնդիրը, և կ'աղաչենք որ մեզի ցուցունեն թէ Արևելքի Քրիստոնեայ Եկեղեցիներուն մէջ, Յոյն կամ Վաթօլիկ կամ սրբիցէ դաւանութենէ եղող, եթէ կը գտնուին, Եկեղեցի մը կայ, որ Հայոց սյու չափ անգամ ցուցուցած ներողամտութեան օրինակը գտնէ անգամ մը ցուցուցած ըլլայ, կամ յօժարամտութիւն ունենայ ցուցունելու :

Հոս խօսքերնիս քրիստոնեական ներողամտութեան սկզբունքին վրայ չէ, այսինքն հարցումնիս ան չէ թէ Արևելքի մէջ կայ ուրիշ Եկեղեցի մ'ալ, որ սրբիցէ դաւանութենէ Քրիստոնեայներն ան մի, ընդհանուր Եկեղեցւոյն անդամները և Քրիստոսով իր եղբայրները ճանչնայ, անոնք դաւանութեամբ կամ կարծեօք սրչափ իրմէ տարբեր ալ ըլլան . այլ հարցումնիս մինակ սա է թէ կայ ուրիշ Քրիստոնեայ Եկեղեցի մ'ալ Արևելքի մէջ, որն որ տարբեր դաւանութենէ Քրիստոնեայ մը, գտնէ անգամ մը իր գերեզմաններուն մէջ իրեններուն հետ թաղակից ընելու ներողամտութիւնը ցուցուցած ըլլայ :

Արովհետև աս գրութեան մէջ, ինչպէս ըսինք,

ճշմարտութեան սիրոյն և մեր պաշտպանութեանը համար պարզ ու անկեղծ պիտի խօսինք, առանց մեր եղբայրակից Եկեղեցիներուն դրութեանն ու սիրգբունքներուն դատաւոր ըլլալու, կ'ըսենք թէ Յունաց Եկեղեցին, որն որ գէթ դէպ ՚ի մեզ քրիստոնէական ներողամտութեան ապացոյցները շատ անգամ ցուցուցած է, և կը կարծենք թէ ուրիշ Եկեղեցիներու ալ նոյնը կը ցուցունէր եթէ փոխադարձը տեսնէր, Յունաց Եկեղեցին կ'ըսենք, քրիստոնէական ներողամտութեան պատրաստականութիւնն իր մէջն ունենալովն ալ, Յոյն Բողոքականի մը մարմինն իր գերեզմանատուններուն մէջ թաղելու թոյլտուութիւն կ'ընէ. և եթէ ան պահանջումը, որ Հայերուն եղաւ, միւսնոյն պարագայներով Յոյներուն եղած ըլլար, ի՞նչ հետեւանք պիտի ունենար : Եթէ արդարութիւնը հաւասար ըլլալու է ամենուն համար, թող զօրաւորներէն ալ նոյն սաստկութեամբ իրաւունք պահանջուի, որչափ տկարներէն :

Գանք հիմա ան հարցումներուն որոնք Ղեւպանը՝ Հայոց կ'ընէ. « Եւսաւորչական Հայերը՝ . . . Բողոքականներն իրենց հետ Քրիստոնէայ կը համարին, կամ չէ նէ ընդ հակառակն զանոնք տեսպէս իրենցմէ զատ, իրենցմէ ստորին . . . կը համարին : . . . Եթէ Բողոքականները ձեր դաւանանքէն ելող Քրիստոնէից մէջ համակրութիւն տեսնէ՞ք, մեր Աղգին ալ շատ դժուար կ'ըլլայ համակրութիւն ունենալ ձեզի . և . . . աշխարհ խիստ ամեն կողմը գանուող Բողոքականներուն ալ շատ դժուար կ'ըլլայ եղբայրանալ սուս եղբայր :

« ներու հետ որ զիրենք կը մերժեն, կը թշնամանեն » :

Հոս խնդիրը մասնաւոր ըլլալէն կ'ելլէ . այսինքն թաղման խնդիրը՝ ընդհանուր քրիստոնէական ներու զամառութեան սկզբունքի կը փոխուի . ուստի Վեստպանը կ'ուզէ ըսել մեզի թէ, միթէ Հայերը՝ Ռողոքական Քրիստոնէայներուն դէմ, բառին առ առ մամբը, ներողամիտ կուզեն ըլլալ, որ անոնք իրենց հետ Քրիստոնէայ համարին : Այլ կը հետեւցունէ թէ, Անգղիոյ Ազգը իբրև Ռողոքական, և բոլոր աշխարհիս Ռողոքականները՝ եթէ Հայոց մէջ ասանկ համակրութիւն մը չտեսնեն, իրենց ալ դժուարին, որ ըսել է անհնարին կ'ըլլայ Հայոց համար համաւերութիւն ունենալ և անոնց հետ եղբայրանալ :

Այս խօսքերէն կը հասկցուի թէ Անգղիացի և ուրիշ Ռողոքական Քրիստոնէայներն՝ Հայերն իրենց հետ Քրիստոնէայ կը համարին և կ'ուզեն անոնց հետ եղբայրանալ, եթէ Հայերը զանոնք մերժելով սուս եղբայրներ չըլլան :

Անոնք քիչ մը ետքը հրատարակաւ և յանուն Ռողոքականութեան կատարուած դէպք մը յառաջ պիտի բերենք, որմէ պիտի տեսնուի թէ Վեստպանին խօսքերուն առ բնական հետեւութիւնը, այսինքն Ռողոքական Քրիստոնէայներուն՝ Հայերն իրենց հետ Քրիստոնէայ համարիլը կամ սուս է և Ռողոքական Քրիստոնէայները զարմանալի հակասութեան մը մէջ են, և կամ ան դէպքը անոնց հաւանութեամբը չէ և անկէ չեն ակորժիր :

Շատ անգամ ըսուած է, և դարձեալ կ'ըսենք թէ, Ռոգհանուր Քրիստոնէից համար ան ներողամատութիւնը, որն որ Հայերէն կը պահանջուի, Հա-

յոց սկզբունքն է, ոչ արդի քաղաքակրթութեան ազդեցութենէն ստացած, այլ անանկ հին ժամանակներէ հետէ, մինչդեռ այլ և այլ դաւանութիւններու բաժնուած քրիստոնէութիւնն՝ անոր հակառակ հոգին իրեն սկզբունք բրած կը գործէր :

Ուրեմն ի նչպէս կրնան մեկնուել ան դէպքերն, որոնց մէջ Հայերն ատեն ատեն ուրիշ Քրիստոնէայ դաւանութիւններու դէմ, յանուանէ Հռոմէականութեան ու վերջի ատեններս Ռոզբաղանութեան դէմ, աններողամտութեան ցոյցեր տուած են :

Ըսոր պատասխանելու համար՝ նախ՝ դեպքանին մեզի բրած նոյն ԿԱՐԵՒՈՐ ՀԱՐՅՈՒՄԸ՝ մենք ուրիշ դաւանութենէ եզոզ մեր Քրիստոնէայ եղբայրներուն կրնենք :

Ուրիշ Դոմանութենէ եզոզ Քրիստոնէայներն (Հոմանութենէն ու Ռոզբաղաններն)՝ Հայերն իրենց հետ Քրիստոնէայ կը համարին, իսկ չէ նէ ընդհանրապէս զանոնք ետպէս իրենց զայս, և մինչև անգամ ճանոսանէ ետէս ալ՝ որ աս աշխարհիս ասէն խորո-նիւնները կը հաստատեն՝ իրենց յոգն հանգչելու անկարող կը համարին : Եւ ինչ Հայերն աս Դոմանութենէ եզոզ Քրիստոնէայ մէջ համարո-նիւն չեն գտներ, իրենց ալ շատ Դժոար կ'ըլլայ համարո-նիւն ունենալ անոնց, և եղբայրանալ սո-ս եղբայրներո-ս հետ, որ զիւրեք կը մերժեն ու կը լինամանեն :

Հայոց՝ բոլոր այլեւայլ դաւանութենէ եզոզ Եկեղեցիներն իրենց չափ և իրենց հաւասար Քրիստոնէայ ճանչնալն այնչափ յայանի է, որ անոր թըշնամիներն՝ երբեմն անոր աս սկզբունքը մեղադրութեան, նա մանաւանդ հեզնութեան առարկայ բրած են :

Ստանբուլ Սուշի մէջ Պատմիկ եկեղեցականներ

բու թելադրութեամբը Հայ կնիկ մը Հռոմէական
 րըալով, յիշեալ եկեղեցականներն՝ կնիկը էրկնէն
 զատելով իրենց քով արգիլելնուն համար Վուսա
 ւորչական ու Հռոմէական Հայոց մէջտեղը խուս
 վութիւն ծագած էր :

Աս խնդիրն հոս Հայոց ու Հռոմէականաց
 մէջ երկու կողման լրագիրներուն միջոցովն յուզ
 ուած ատենը, Հռոմէականաց բերան եզոզ լրա
 գիրը՝ Հռոմէականներուն Հայոց մէջ Բրտլէիք ընե
 լուն համար, Հայոց վշտանալու իրաւունք չունե
 նալուն սա փաստը բերաւ թէ . Քանի որ Հայոց
 Եկեղեցին իրմէ տարբեր դաւանութիւն ունեցող
 Քրիստոնեայ Եկեղեցիները ճշմարիտ Քրիստոնեայ
 ներ կը ճանչնայ, իր դուռը բաց ձգած կ'ըլլայ,
 անանկ որ պէտք չէ վշտանալ թէ ոմանք իրմէ կ'եւ
 լեն և ուրիշ դաւանութեան կը յարին, այլ մանաւ
 ւանդ զարմանալու է թէ ինչպէս բոլորը մէկէն
 չեն թողուր ելլեր (Սեճմո-այը Հավաքիս) :

Ասիկայ Հայոց սկզբունքը հեգնել մըն էր,
 բայց մենք ուրախ ենք որ Սրբ Հէնրի Պուլվերի
 պէս պաշտօնական անձ մը մեր Ազգին մէկ երե
 ւելի հոգեւորական Գլխուն ասոր հակառակը խրատ
 կու տայ. « Չեր բարձր գիրքովը՝ մեր Տիրոջը պատ
 ու իրանքներուն հետեւելու դաւանութիւնն ու
 ոնեցող Եկեղեցւոյ մը գլուխը գանուելով, ձեզի
 ո կ'իյնայ նախապաշարո-մնէրը Գարսպէլ, ատելութիւն
 ոներն հանդարտեցունել և սիրտերը բարձրացու
 ոնել, որպէս զի ինչ քեր Եկեղեց-ոյն և ինչ ուրիշ Աւե
 ո փարսնական Եկեղեցեայ Քրիստոնեայները իրար Քրիստոնեայ
 ո ճանչնան . . . և . . . Գժպո-իւն չարածո-ի ու կո-ի-

7 չգրգռուի այնպիսի ժողովրդոց (Քրիստոնէից) մէջ, որոնք
 7 հասարակեա միեւնոյն խաղաղութեան ու ողորմութեան
 7 Աստուածը կը ճանչնան 7 :

Արդ Հայոց Ազգը գրեթէ անօրինակ կերպով
 մը բոլոր Աւետարանական Ակեղեցեաց (այսինքն ան
 ամեն Ակեղեցիներուն, ինչ յարանունութենէ որ
 ըլլան, որոնք Քրիստոսի Աւետարանն իրենց Հա-
 ւատքին հիմք բաժ են) Քրիստոնէայները՝ Քրիս-
 տոնեաց կը ճանչնայ, և չուզեր որ գժտութիւն
 տարածէ և կռիւ գրգռէ այնպիսի ժողովրդոց մէջ,
 որոնք հաւատարակեա միեւնոյն խաղաղութեան ու
 ողորմութեան Աստուածը կը ճանչնան :

Բայց կը հարցունենք թէ ուրիշ Աւետարանա-
 կան Ակեղեցիներն (Հռոմէականներն ու Բողոքա-
 կաններն) ինչու համար Հայերը Քրիստոնէաց չեն
 ճանչնար, ինչու համար անոր մէջ գժտութիւններ
 կը տարածեն, կռիւներ կը գրգռին, անոր միու-
 թիւնը կը սքառակաւն, անիկաց կը թնամանեն և
 այլն, և այլն :

Այն թէ Հայոց Ակեղեցին Աւետարանական չէ :

Այն թէ թէ մենք Հայերս՝ Հռոմէական
 չենք, Յայն չենք, Անգղիական չենք, Առաւել-
 րական չենք, Արիցական չենք, բայց կապալազտ ալ
 չենք, Սահմեաական ալ չենք, Հրէայ ալ չենք, Ռա-
 ցիանալիսթ ալ չենք, վերջապէս ան յարանունու-
 թիւններուն մէկն ալ չենք որոնք Հին և Այս կաա-
 կարաններն Աստուծոյ խօսքն չեն ճանչնար :

Այլ Հայերը ծէսերով, աստուածաբանական
 կարծիքներով ուրիշ Աւետարանական Ակեղեցիներէ
 սրջափ տարբեր ալ են, ասկաւին Աւետարանն ի

րենց հաւատքին սկիզբ, ու Միկիական Հանգանա-
կը՝ բրիտանեական հաւատալեաց իբրեւ մէկ հին
բովանդակութիւնը՝ իրենց դաւանութեանը հիմ-
ունեցող այնպէս բրիտանեական-աւստրալական Աշ-
կեղեցի մըն են, որչափ ուրիշ ճշմարտապէս Վրիս-
տանեաց Աւետարանական Աշկեղեցիներն :

Հայոց Ազգն՝ ինք զինքն ասանկ ճանչնալով, և
եթէ հարկ ըլլայ անանկ ըլլալն ապացուցանելու ալ
կարող ըլլալով, կը ցաւ-ի, կը վշտանայ, սուգ կընէ
և արդար բարկութեամբ մը կը զայրանայ ալ, երբ
որ անանկ Վրիտանեայներու կը հանդիպի, որնք
զինքն՝ փոխանակ, իբրեւ ան ընդհանուր բրիտանեա-
կան միութեան փոքր ու ակար, բայց տակաւին
մէկ մասը, սիրելու, իրեն օգնելու ու կարեկից ըլ-
լալու, իրեն հետ իբրեւ հեթանոս ժողովուրդի մը
հետ կը վարուին. և արդարեւ զարմանալի անտե-
ղութեամբ մը, անոր՝ որ հազար ութն հարիւր տա-
րիկ ՚ի վեր Վրիտանեայ է, և ամեն բան կորսնցու-
ցած է մինակ իր հաւատքը պահելու համար, որ-
պէս թէ Վրիտանեութեան նշոյն անգամ չունի,
Վրիտանեութիւն տալու պատրուակով, ուրիշ բան
չեն տար եթէ ոչ իրենց դրութիւնն ու յարանու-
նութիւնը :

Աթէ Հռոմէականը Հայոց մէջ Բրոթականի՝ ըրած
են և կ'ընեն, նշանակութիւն մը թերեւս ունի.
բայց երբոր Բողոքական Աշկեղեցիներ նոյնն ընելու
կաշխատին, կ'ստիպուինք հարցունելու թէ, առի-
կայ ինչ նշանակութիւն ունի :

Հռոմէական դրութիւնը՝ Վրիտանեութիւնը
բացարձակապէս Պապական Աշկեղեցւոյն նիւթական

միութեանը մէջ կը դնէ . անոր համար երբ որ Հայ
յերն իր աս միութենէն դուրս և իրմէ անկախ
սոզացին Արկեղեցի մը տեսնելով, անիկայ իր միու-
թեանը մէջ խառնելու ջանքեր կ'ընէ, իր սկզբանը
հետ առանց հետեւութեան դործած չ'ըլլար : Պա-
պական քարոզութեան նպատակն աս է :

Բայց՝ եթէ մենք Ռողոքական քարոզութեանց
նպատակին վրայով մեր համարմանը մէջ սխալած
չենք, աս քարոզութիւններն տարբեր նպատակ մի
ունին : Հայաստանեայց Արկեղեցին սրտակոտելով,
անոր կողմերէն Արիւսական Արկեղեցիներ շինելն
ան նպատակին համաձայն է . և աս բանը եթէ մին-
չեւ հիմա եղածէն շատ աւելի յաջողութիւն գլու-
նելու աւելցայ, Արկեղեցի և աշխարհիս ամեն կողմե-
րը գտնուող Ռողոքական Քրիստոնեայնեանն ինչ
պատիւ կրնայ ընել : Քանի մը ծէսեր կամ արարու-
ղութիւններ, մինչեւ անգամ զեղծումներ, եթէ
մտած են մեր մէջը ազիտութենէ, բուսական պատ-
ճառ են մեր Քրիստոնէութիւնը՝ Պատուարութեան
ու Պրահմանութեան հետ մէկ գծի վրայ դնելու,
այնպէս որ Քրիստոսի ոգին ունենալ պարծեցող
Քրիստոնեայ եղբայրներ՝ սրոնց հետ, իբրեւ հա-
ւասարակէս միեւնոյն խաղաղութեան և ողորմու-
թեան Աստուածը ճանչցողներ, ներողամիտ ըլլալ կը
յորգորուինք, հրապարակաւ անգամ զմեզ՝ Առա-
պաշտ, Արկեղեցինիս՝ Առատուն ու քահանաներնիս՝
Քուրմ կոչելու չեն ամենար :

Ամերիկացի քարոզիչներն՝ Հայաստանեայց Արկե-
ղեցին Արիւսական Արկեղեցւոյ փոխելու կաշխատին,
մեր մէջը աղետալի դժտութիւններու, կոխներու

և տոեւթիւններու նողկալի տեսարաններ բանաւ
լալ : Աս է Բողոքական Քրիստոնեայներուն համար
հակասութեան մէջ են ըսելնիս, եթէ արդարեւ
աս դործը յանուն Բողոքականութեան կը կատար-
ուի : Օգտցումներու դաշէլ չուզէլնուս համար աս
գործին պարագայները լուծեամբ կ'անցնինք :

Բայց, եթէ, ինչպէս ազնիւ Վեսպանը մեզ
կ'ապահովցունէ, իր յայտնած սկզբունքներուն ձայ-
նակից է Միացեալ Նահանգաց Վեսպանը . և եթէ,
ինչպէս համազուած է, Բրուսիոյ, Շուէտի, Հու-
լանտայի Տէրութիւնները և Աւրոպայի Բողոքական
մասը բոլորն ալ իր խօսքերուն արձագանք պիտի տան .
և եթէ, կը համարձակի ըսելու թէ Վաթօլիկ Ազ-
գերն ալ, մանաւանդ Վաղղիոյ ազնիւ Աղբը՝ քրիս-
տոնէական ոգւոյն անպատուութիւն բերող տեսա-
րան մը սոսկումով պիտի տեսնեն, մենք անոնց ար-
դարութեանը կը բողոքենք . և կը հարցունենք թէ
վերոյիշեալ վարմունքներով շարունակ վերաւորուած
ժողովուրդի մը մէջէն ամենէն ռամիկ մասին՝ Պալա-
տի մէջ Բողոքական Հայու մը մարմինը (որն որ իր
Բողոքականութեան բոլոր ընթացքին մէջ Հայոց
կրօնքին սարսափելի հայհոյիչ մը ըլլալէն չէր դադ-
րած) իր գերեզմանատանը մէջ թաղել տալ չուզե-
լուն տեսարանէն նուա՞ղ նողկալի է ան տեսարանը,
չոր Ամբիկացի քարոզիչներն երեսուն տարիէ ՚ի վեր
Հայոց Ազգին մէջ բացած են :

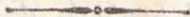
Սենք ատյիշեալ ազնիւ Ազգերուն կառավա-
րութիւններէն, և առանձինն՝ Անգղիոյ վեհանձն
Ազգին կառավարութենէն ակնկալութիւն ունինք,
որ մեր զեղծութեանն ու թիրութիւններն ուղղելու

Համար, մեզ լուսաւորելու ու մեր մէջի միութեան
տարրները զօրացունելու մանաւանդ պիտի աշխա-
տին, քան թէ յետագայ դարերու մէջ անշուշտ Եւ-
րոսիական ու Բողոքական անուան նախաաւինք բերող
Քրօշէլէիւմով զմեզ այլ ևս սլառակտելու թողուն ։
Որով և անշուշտ ան ժամանակը ամեննուս միան
գամայն մնացած կ'ըլլայ միայն փոխադարձաբար
զերբար Վրիստանեայ

ՀԱՄԱՐԵԼ ՈՒ ՀԱՄԱՐՈՒԻԼ ։

Կ. ՊՕԼԻՍ 3/15 ՕԳՈՍՏ . 1860 .

Մ . Ա .

ՆՈՅՆ ՆՊԱՏԱԿԱԻ
ՈՒՐԻՇ, ԳՐՈՒԸԾ

ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԵՒ ԱՄԵՐԻԿԱՑԻ ԲԱՐՈՁԻՉԻՉԻ • « Ին-
նըսուն Միլիոնի Մեծ Վուսին » և « Մեծ և Կարեւոր Յայտարարու-
թեան » վրայ • Հրամանաւ և հաճութեամբ Ամենապատիւ Պատրիար-
քի Կոստանդնուպօսոյ Տեառն Գեորգայ Սրբազան Արքեպիսկոպոսի և
Ազգային Հոգեւորական Ժողովոյ : 1859 Փետրուար 11 Էն մինչև 1860
Ապրիլ 50 Ճիշդ Գեապանին նամակին յայտնած ոգին հասկունելու հա-
մար գրուածներու տրամագրութեամբ մը արդէն հրատարակուած գը-
րութիւն մըն է , ուր բաւական ընդարձակօրէն և օրինաւոր ապացու-
ցութիւններով մէջ բերուած ու առարկուած է նաև նոյն նպատակը
ի՛նչ որ ներկայ Տեորակս կը յայտնէ • Ամեն Հայ գրախնայներու քով
կը գտնուի :

4067

3939